

Організація роботи з розвитку зв'язного мовлення у дітей з особливими освітніми потребами

Зв'язне мовлення.

Робота з розвитку мовлення проводиться за орієнтовними темами, що дозволяє організувати мовленнєвий матеріал та окрім корекційно-розвивальної, виконують загальноосвітню функцію, сприяють розширенню світогляду дітей, уточненню їх знань про природу, людину, суспільство, сприяють реалізації міжпредметних зв'язків. Розділи навчання з «Розвитку мовлення» мають випереджати або співпадати у часі з відповідними розділами уроків «Знання про мову. Мовленнєві уміння» з метою попереднього опрацювання мовних знань, умінь та навичок на практичному рівні. А тематика уроків з розвитку мовлення має узгоджуватись з відповідними темами з читання та предмета «Я і Україна», що має забезпечити якісні міжпредметні зв'язки.

Основними завданнями уроків вимови є *формування у дітей фонематичного сприймання, фонематичних уявлень, постановка, автоматизація та диференціація звуків мови в усному мовленні дітей, корекція темпоритмічного та ритміко-інтонаційного аспектів мовлення, формування навичок звукового аналізу та синтезу*. Зміст корекційно-розвивального навчання з цього розділу має бути додатково реалізований на підгрупових та індивідуальних логопедичних заняттях з дітьми. У випадках складної патології фонетико-фонематичної сторони мовлення навчання дітей за названим розділом програми може проводитись за індивідуальними програмами, які складає фахівець із урахуванням стану мовлення дитини, характеру та структури мовленнєвого дефекту, психологічних механізмів, що лежать у його основі.

Розвиток зв'язного мовлення у дітей з особливими освітніми потребами є важливим аспектом їхнього загального розвитку та соціальної адаптації. Зв'язне мовлення включає вміння будувати логічні, послідовні та зрозумілі висловлювання, що є основою для ефективної комунікації. Для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) цей процес може бути ускладнений через різноманітні фактори, такі як порушення слуху, зору, мовлення, розумові відхилення, аутизм та інші. Тому організація систематичної роботи з розвитку зв'язного мовлення є одним з ключових завдань педагогів, які працюють з цією категорією дітей. Також важливо розглянути основні принципи, методи та прийоми організації роботи з розвитку зв'язного мовлення у дітей з ООП.

Отже, зв'язне мовлення є необхідною умовою успішного навчання, а його розвиток – головним завданням навчання дітей з особливими освітніми потребами рідній мові. Основними чинниками розвитку зв'язного мовлення «особливих» дітей є: уміння зосереджуватись на навчальному матеріалі; наявність пізнавальних інтересів; розвинута здатність відповідати на

поставленні запитання, виправляти помилки; рівень знань; зацікавленість у вирішенні поставлених завдань; уміння діяти відповідно до рекомендацій дорослого. Психолого-педагогічні особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей з ООП включають індивідуальний підхід до навчання, виявлення та подолання мовних труднощів, використання візуальних підказок, альтернативних методів комунікації тощо. Психолого-педагогічними складниками розвитку зв'язного мовлення є: чіткість мови, вміння говорити виразно, вміння створювати граматичні структури, активний словотвір, збагачене мовлення, засвоєння стандартів етичного спілкування, правильне використання мовлення у діяльності тощо.

А. Богуш виділяє такі психолого-педагогічні складові розвитку зв'язного мовлення: чіткість мови, вміння говорити виразно, вміння створювати граматичні структури, активний словотвір, збагачене мовлення, засвоєння стандартів етичного спілкування, правильне використання мовлення у діяльності. Усі ці складові тісно пов'язані між собою та впливають на гармонійний розвиток розумової активності дошкільника.

Учені зазначають, що розвиток мовлення дітей з ООП також має певні особливості. До них відносять:

- затримку в мовленні: у дітей ООП може бути затримка у розвитку мовлення, вони можуть почати говорити пізніше, ніж нормотипові діти;
- проблеми з артикуляцією: деякі діти можуть мати проблеми з чіткістю та правильністю артикуляції звуків, що робить їхнє мовлення менш зрозумілим;
- знижений словниковий запас, що ускладнює їхню здатність виражати свої думки та ідеї;
- порушення граматичної правильності мови;
- проблеми з розумінням мови (особливо у важких ситуаціях або при сприйнятті складних інструкцій);
- відсутність мовленнєвої ініціативи: часто діти не проявляють бажання розмовляти та не ініціюють розмову;
- використання альтернативних способів комунікації: у деяких випадках, діти з ООП можуть використовувати альтернативні способи комунікації (дошки із символами або електронні пристрої для комунікації);
- труднощі з плануванням та організацією мовлення (існують виклики у структуруванні власних думок та ідей);
- соціальні та комунікативні виклики: діти з ООП можуть зіштовхуватися з труднощами у встановленні соціальних контактів та взаємодії з іншими дітьми через обмежені можливості спілкування.

Акцентуючи увагу на особливостях розвитку мовлення дітей з ООП, науковці виокремлюють такі чинники розвитку зв'язного мовлення: уміння дітей зосереджуватись на навчальному матеріалі; наявність пізнавальних інтересів; розвинута здатність відповідати на поставленні запитання, виправляти помилки; наявний рівень знань; зацікавленість у вирішенні поставлених завдань; уміння діяти відповідно до вказівок дорослого.

Зазвичай спочатку діти опановують найпростіший вид зв'язного мовлення – діалог, що виникає внаслідок безпосереднього спілкування між людьми. Діалог є формою усного мовлення, розмовою між двома співрозмовниками, що складається із запитань і відповідей. Це комунікативний акт, в якому має місце зміна ролей мовця і слухача, а діалогічне мовлення є найпростішою формою усного мовлення, що підтримується співрозмовниками та буває ситуативним й емоційним, оскільки мовці використовують різні засоби виразності (міміку, жести, інтонацію тощо). Це мовлення найбільш просте за синтаксисом: воно складається із реплік, запитань, відповідей, коротких повідомлень, незакінчених речень. Головною особливістю є те, що кожен учасник діалогу то говорить сам, то слухає свого співрозмовника.

Діалогічну промову дитина опановує мимоволі, оскільки вона тісно пов'язана з її практичною діяльністю і використовується нею для встановлення контакту та співробітництва з дорослим у процесі ігор та інших занять. Дитина звертається до дорослих з різними питаннями та проханнями про допомогу і намагається зрозуміти їх відповіді, тобто цей вид промови їй життєво необхідний. Проте у дітей з ООП у процесі оволодіння діалогічними вміннями часто виникають певні труднощі.

Науковці обґрунтували особливості діалогічного мовлення дітей з особливими освітніми потребами, зокрема зазначаючи, що здебільшого діти будують речення без звертань; не часто використовують пропозиції, реплікидоповнення; репліки-згоди; у них не розвинуте вміння правильно будувати речення; не вміють стримувати себе, вислуховуючи співрозмовника; погано формулюють питання та відповіді; неправильно будують речення; не уважно слухають співрозмовника.

Монологічна мова – це більш складний вид зв'язного мовлення. Говорячи про монологічну мову, мають на увазі формування зв'язного висловлювання та вміння створювати текст. Розвиток монологічного мовлення у дітей з ООП є важливим, оскільки вміння говорити самотійно та висловлювати свої думки та ідеї має вирішальне значення для комунікації та соціальної адаптації. Основними видами монологічного мовлення дітей є переказ і самотійна розповідь.

Варто виділити особливості (труднощі) розвитку монологічного мовлення у дітей з особливими освітніми потребами:

- 1) Затримка в розвитку (діти з ООП можуть мати затримку в розвитку мовлення та потребують додаткової підтримки й стимулювання).
- 2) Проблеми з артикуляцією (деякі діти можуть мати проблеми з вимовою слів, що ускладнює їхню здатність висловлювати думки). Залежно від розладу можуть з'являтися специфічні мовні особливості.
- 3) Відсутність ініціативи (діти з ООП можуть не проявляти ініціативи та не починати розповідь першими).
- 4) Граматичні та лексичні проблеми (діти з ООП можуть допускати граматичні та лексичні помилки в мовленні).
- 5) Бідність мови (діти користуються простими реченнями, не вміють описувати свої бажання та потреби).

Отже, особливості (труднощі) розвитку монологічного мовлення у дітей з ООП полягають у затримці в мовленнєвому розвитку, труднощах у плануванні та організації мовлення, специфічних мовленнєвих особливостях, використанні невербальних підказок, необхідності індивідуального навчання тощо.

Основні принципи організації роботи для розвитку зв'язного мовлення:

- Індивідуальний підхід. Врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її рівня мовленнєвого розвитку, інтересів та потреб.
- Системність і послідовність. Навчання повинно бути систематичним і послідовним, з поступовим ускладненням завдань.
- Комплексність. Використання різних методів і прийомів навчання, що сприяють всебічному розвитку дитини.
- Активність і самостійність. Стимулювання активної участі дітей у навчальному процесі, розвиток їх самостійності.

Робота з розвитку зв'язного мовлення включає кілька етапів:

- Діагностика. Цей етап включає в себе оцінку рівня розвитку мовлення дитини: словниковий запас, граматична правильність, зв'язність мовлення; виявлення причин порушень мовлення.
- Постановка цілей, що включає в себе визначення конкретних цілей, які необхідно досягти в процесі корекційної роботи.
- Розробка індивідуальної програми, яка містить складання індивідуальної програми, яка включає в себе комплекс вправ і завдань, спрямованих на розвиток різних компонентів зв'язного мовлення.
- Реалізація програми, яка складається з систематичного проведення занять з дитиною, використання різноманітних методів і прийомів.

- Контроль і корекція, коли присутня регулярна оцінка досягнень дитини; внесення коректив у програму за необхідності.

Для досягнення успіху можуть допомогти різноманітні прийоми і методи. Використання дидактичних ігор, драматизацій сприяє залученню дітей до навчання. Використання картинок, предметів, моделей візуалізує поняття та ситуації. Складання розповідей, переказування текстів, складання діалогів, створення ситуацій для спілкування дитини з іншими людьми – є хорошою практикою для дітей з ООП. Корисними будуть сучасні технології: комп'ютерні програми, інтерактивні дошки, мультимедійні матеріали тощо.

Організація роботи з розвитку зв'язного мовлення у дітей з особливими освітніми потребами є важливим аспектом їхнього загального розвитку та соціальної адаптації. Вчитель-логопед відіграє ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи діагностику, планування, організацію навчального процесу, проведення корекційної роботи та співпрацю з батьками. Важливою умовою успішної роботи є постійне підвищення кваліфікації та обмін досвідом з колегами.

Грамота.

Навчання грамоти є спеціальним і досить складним завданням у навчанні дітей із вадами мовлення, зважаючи на особливості їх мовленнєвого та психофізичного розвитку.

Основним завданням уроків грамоти є *формування в учнів початкових навичок читання та письма.*

У спеціальній школі навчання читання та письма розглядається не тільки як початковий етап навчання, а й як засіб розвитку мовлення, мислення та інших пізнавальних здібностей учнів.

Зміст роботи з цього розділу програми у спеціальній школі для дітей із ТПМ значно відрізняється від змісту роботи з навчання грамоти в масовій школі.

Уроки грамоти є органічним продовженням уроків вимови. Зважаючи на те, що в учнів підготовчих класів виявляються несформованими основні передумови до навчання читання і письма, на уроках грамоти велика увага приділяється формуванню та розвитку фонематичного сприймання, фонематичних уявлень, всіх видів мовного аналізу та синтезу (звуко-складового, морфологічного та синтаксичного), зорово-просторових функцій та графомоторних навичок, а також слухової, зорово-слухової та рухової пам'яті.

Необхідні ж передумови лексико-граматичного забезпечення занять з навчання грамоти створюються на уроках розвитку мовлення. Слід відзначити, що

програмою визначається тематика для розвитку мовлення учнів у період навчання грамоти.

На уроках грамоти учні починають оволодіння базовими поняттями, такими як *звук, буква, склад, слово, речення*; та операціями мови, засвоюють особливості української графіки, деякі норми орфоєпії; елементи орфографії та пунктуації, набувають необхідні початкові навички правопису слів та речень.

Програмою чітко визначається зміст добукварного та букварного періодів навчання грамоти, окремо окреслюється зміст спеціальної підготовки до письма та порядок навчання письма букв та їх поєднань, висувається коло вимог до навичок грамотного письма на різних етапах навчання.

Читання.

Читання як навчальний предмет має на меті підготовку учнів молодших класів до самостійного опанування знань з різних шкільних предметів шляхом отримання інформації з літературних джерел під час навчання в середніх та старших класах.

Основні завдання цього навчального предмета полягають у:

- навчанні свідомого, правильного читання в доступному для кожного учня темпі вголос і про себе;
- вдосконаленні навичок усного мовлення;
- розвитку діалогічного та монологічного мовлення;
- формуванні потреби в отриманні інформації з літературних джерел, інтересу до читацької діяльності в цілому;
- розвитку позитивних особистісних якостей;
- формуванні загальнонавчальних умінь та навичок.

Реалізація завдань відбувається в процесі ознайомлення молодших школярів з різноманітними літературними джерелами, які подано за певними темами, що відповідають їхнім віковим особливостям, пізнавальним можливостям, а також мають художню цінність.

Програма структурована за основними змістовими лініями, *представленими у Державному стандарті*. Зміст першої колонки відображає теми, за якими відбувається добір рекомендованих художніх творів для читання. В 3 та 4 класах зміст першої колонки поповнюється двома підтемами: «Позакласне читання» та « Культура українського мовлення ». У другій колонці подано інформацію про *досягнення* учнів у межах певної теми або підтеми *за такими напрямками*: послідовність формуван-56 ня навички читання, здійснення

літературознавчої пропедевтики, смислового та структурного аналізу тексту, усвідомлення жанрової специфіки творів, засобів художньої виразності, розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного. Третя колонка стосується *особливостей корекційно-розвивальної роботи в процесі навчання дітей із ТПМ*, а саме формування тих компонентів психологічної структури читання, загальнонавчальної діяльності, особистісних якостей, які є основою якісного засвоєння всіх знань, умінь, навичок, що передбачені програмою, з урахуванням загальних та індивідуальних особливостей мовленнєвого розвитку.

Знання про мову. Мовленнєві уміння.

Основна мета зазначених уроків - *формування в учнів знань з фонетики, граматики, морфології, лексики, правопису в системі лінгвістичних понять, а також навичок їх практичного застосування у різних видах та формах мовленнєвої діяльності: говорінні, аудіюванні, читанні, письмі.*

Систематизований матеріал у таких розділах: «Звуки і букви», «Мова і мовлення», «Слово», «Будова слова», «Речення», «Текст», «Зв'язне мовлення», «Каліграфічне письмо». З 3 класу в програмі окремо виділяється такі розділи, як «Правопис»,

Частини мови.

На уроках граматики та правопису розвиваються уявлення учнів про структуру мовних одиниць (слово, морфема, словосполучення, речення, текст), про будову зв'язного мовлення взагалі. Фахівець поступово знайомить учнів зі звуковим складом слова, поділом його на склади та морфеми, формує поняття про частини мови та окремі граматичні категорії, які притаманні кожній із них (у єдності значення і форми). Педагог допомагає дітям усвідомити особливості смислової та формальної характеристики речень різних типів, встановлювати зв'язки у словосполученні та реченні, виділяти та синтезувати словосполучення, диференціювати члени речення. Одночасно подаються відомості з галузі лексикології (багатозначність, синонімія, антонімія та ін.), орфографії та пунктуації.